

┌
Kartverket
3507 Hønefoss
post@kartverket.no
└

┌
└

REF.
11/04807-43

VÅR REF.
14/325-3

DATO
14.11.2014

Navnesak 2012/02 - Tovdal/Topdal i Birkenes og Kristiansand kommuner - gjenopptakelse

Innledning

Denne saken var innom oss for uttalelse i 2012. Vår tilråding den gang var at det fantes gode argumenter for alle de tre foreslåtte skrivemåtene (*Tofd*-, *Topd*- og *Tovd*-), og vi åpnet for bruk av alle tre. Kartverket gjorde deretter vedtak om bare to av skrivemåtene, *Tovd*- og *Tofd*-. Dette vedtaket ble påklaget av "Gruppen, Vi som vil bevare navnet Topdal på elva og fjorden", med ønske om skrivemåten *Topd*-. Saken ble sendt til stedsnavntjenesten for ny vurdering, og vår konklusjon ble at vi stod ved vår forrige tilråding om å åpne for alle tre skrivemåtene. Kartverket stod ved sitt vedtak om *Tovd*-/*Tofd*-, og saken ble sendt til Klagenemnda for stedsnavnsaker. Klagenemnda vedtok skrivemåtene *Tovd*- og *Topd*-. Klagenemndas vedtak er endelig, men navnesaker kan gjenopptas dersom det kommer til nye opplysninger. Med bakgrunn i dette har Tveit Historielag bedt Kartverket ta saken opp på nytt.

Diskusjon

Tveit Historielag viser til to forhold for å begrunne gjenopptakelse av saken: (1) Manglende dokumentasjon for den nedarvede uttalen, og (2) at selve hovednavnet har bakgrunn i to forskjellige navneobjekter.

Etter at saken ble behandlet sist, har det kommet inn nye momenter som klart taler for at en gjenopptakelse av saken må være det riktige (se blant annet Vidar Haslums vedlagte artikkel «Tovdalsvassdragets navn» og vedlagt høringsdokument «Uttalen av navnet Topdalsfjorden/Tofdalsfjorden i Kristiansand kommune»). Her er det mye som i første runde har gått galt, og som må skyldes alvorlige misforståelser. Det kan best illustreres ved følgende sitat fra Klagenemnda, klagesak 10/2013: «*Dette er en vanskelig sak, ettersom det her er snakk om ett navn som blir uttalt på tre forskjellige måter*». Dette utsagnet kan vanskelig tolkes annerledes enn at Klagenemndas medlemmer har behandlet saken i den tro at *Tovd*/*Topd*/*Tofd* er dialektale varianter av ett og

samme navn (som skulle være navn på den vel 100 km lange strekningen langs det såkalte Tovdalsvassdraget, gjennom kommunene Åmli, Froland, Birkenes og Kristiansand). En slik misoppfatning har vidtrekkende og gjennomgripende konsekvenser for forståelsen av vitale sider ved sakens realiteter, slik som identifiseringen av aktuelle navn, navnerelasjoner, referanser, og ikke minst dokumentasjon av lokal uttale.

Her trengs en real opprydding. Mye tyder på at kommunikasjonen helt fra begynnelsen av, lenge før saken havnet i Klagenemnda, ikke har vært god nok.

Saken er nemlig den:

- *Tovdal* er ikke navn på noe dalføre (her har SSR orden på sakene!).
- *Tofdal* er ikke navn på noe dalføre (her er det heller ikke noe galt ved SSR).
- *Tovdal*, *Topdal* og *Tofdal* er IKKE dialektale varianter av ett navn.
- *Tovdal* og *Tofdal* er to forskjellige navn med separate referanser, men som dessverre er blandet sammen i saksbehandlingen (men ikke i SSR!).
- *Topdal/Tofdal* er et navn/en referanse som ikke finnes på noen offentlige kart.
- *Topdalsfjorden/Tofdalsfjorden* er IKKE sekundærnavn til *Tovdal*.
- Å avgjøre hva som er lokal nedarvet uttale til de aktuelle navnene, må faglig sett anses som enkelt. Her er det ikke snakk om noen dialektal variasjon, kun et ordinært tilbakevendende fenomen i navnesaker: en lokal nedarvet uttale som ennå er fullt levende, men som i de siste tiårene har møtt konkurranse fra en nyere skriftuttale på grunn av veiskilting, den siste fortrinnsvis brukt i miljøer med mye tilflytting. I slike saker, der vi får inn motstridende opplysninger om uttalen, er det av største viktighet å få best mulig klarhet i de faktiske uttalene, men det er et spørsmål som Klagenemnda ikke har gått nøyere inn på å utrede.

Først navnet *Tovdal*. Det er navn på et sokn/bygdslag i Åmli kommune i Aust-Agder. Til dels er navnet også brukt om dalstrekningen der bebyggelsen ligger, men selve dalføret som dalstrekningen *Tovdal* er en del av, har ikke noe særskilt navn. Øvre del av dalføret kalles *Årdalen*, mens den bebygde delen kalles *Tovdal*. Begge deler er korrekt plassert i SSR.

Det er viktig å merke seg at referansen til *Tovdal* helt og holdent ligger innenfor Åmli kommune. Vi taler ikke om «*Tovdal* i Mykland» (heller ikke i Herefoss eller Birkenes) (se Vidar Haslums vedlagte artikkel). Vassdraget gjennom *Tovdal* og videre har tradisjonelt hatt noe ulike navn: *Tovdalsåna* gjennom *Tovdal* og lenger nede, *Storelva* (i eldre tid *Storåna*) gjennom Birkenes og *Tofdalselva* nederst i Tveit, der det finnes et gammelt bygdenavn *Tofdal* (ikke navnsatt på offentlige kart). I seinere tid er *Tovdalselva* brukt som navn på vassdraget som helhet (*Storelva* har aldri vært brukt på kart). *Tovdalselva* er i dag et innarbeidet navn, som brukes på offentlige kart, i SSR, i kommunal og statlig forvaltning og ellers.

Stedsnavntjenesten vil ikke tilrå noen endringer for navnene *Tovdal/Tovdalselva*. Noe en kunne ha tenkt, var å bruke *Tofdalselva* som navn på de nederste 8 km av vassdraget, slik Tveit Historielag har foreslått. Det vil være i tråd med lokal navneskikk og med vanlige normeringshensyn. Men likheten til *Tovdalselva* gjør at en slik navneform på kart lett vil kunne forvirre. Av praktiske grunner vil vi derfor tilrå at skrivemåten *Tovdalselva* opprettholdes som navn på vassdraget som helhet.

Med en slik forståelse av saken vil de gjenværende spørsmål kunne innsnevres til én eneste kommune, Kristiansand. Det spørsmålet som framstår som det mest sentrale og grunnleggende her, må nødvendigvis gjelde navnet/skrivemåten *Topdalsfjorden/Tofdalsfjorden*. Det er et gammelt, nedarvet, svært viktig og allment kjent navn på en fjord i Kristiansand kommune rett øst for sentrum. Arealet på fjorden er ca. 10 kvadratkilometer. Skrivemåten er *Topdalsfjorden* i SSR, og denne er også den mest brukte i eldre dokumenter og på kart (mer om dette seinere).

Topdalsfjorden/Tofdalsfjorden er IKKE sekundærnavn til *Tovdal*, men til et gammelt bygdenavn i Tveit, *Tofdal*. Dette er imidlertid et uoffisielt navn. *Tofdal* (eller «Topdal») forekommer ikke på noen offentlige kart.

Navnet *Tofdal* er i dag mye mindre brukt enn sekundærnavnet *Tofdalsfjorden*. Ingen av disse navnene er å finne i Oluf Ryghs *Norske Gaardnavne*, men derimot et annet sekundærnavn *Tofdalsstø* i Oddernes («Topdalstø» hos Rygh, NG IX s. 15). Disse navnene har tradisjonelt helst vært skrevet med p (akkurat som *Tovdal* i Åmli tidligere), likedan et adressenavn i Tveit fra seinere tid, *Topdalsveien*. Men nå har altså Tveit Historielag tatt skritt for å fase ut p-en og erstatte den med f, i samsvar med lokal nedarvet uttale, altså *Tofdalsfjorden* og *Tofdalsveien*.

Når det gjelder spørsmålet om uttale, kan det sikkert fastslås at det er f-uttalen, og bare den, som er den nedarvete i alle områder langs Tofdalsfjorden. Det må fra faglig hold anses som et ugjendrivelig faktum (selv om det finnes facebook-skrivere som påstår noe annet). Sikkert er det også at p-uttalen var så godt som ikke-eksisterende i Tveit før 1960-tallet. I seinere år har p-uttalen blitt den vanlige i miljøer dominert av tilflyttere, der eksponeringen for skriftformer har vært stor. En lokal informant i Tveit, Ragnhild Søbye, skriver at hun ”mener uttalen «Topdalsfjorden» etc kom etter at veien fra Timenes og opp til fylkesgrensa fikk navnet Topdalsveien. Det ble da satt opp masse skilt med denne skrivemåten og vi måtte oppgi adressen vår med denne uttalen. Jeg er nå bosatt i Topdalsveien 133” (se vedlagt dokument: «Uttalen av navnet Topdalsfjorden/Tofdalsfjorden, s. 5»).

Navnesaken har ført til en bygdestrid i Tveit – mellom de som ønsker skrivemåten med p og de som ønsker f. Lokalt er det likevel ingen tvil om at initiativet fra Tveit Historielag har solid støtte, som det også har på faglig hold fra professorene Ernst Håkon Jahr og Sylfest Lomheim ved Universitetet i Agder. Historielaget har oppfordret bygdefolk til å venne barn og barnebarn til å bruke uttalen med f, og mange følger oppfordringen. Også atskillige folk i bygda som har vært vant til p-uttalen, har signalisert at de heretter vil bruke f-uttalen. Den nedarvete uttalen med f har altså fått en viss revitalisering.

Tofdalsfjorden ligger i sin helhet innenfor Kristiansand kommune, men mindre enn 20 % av den ligger i Tveit sokn. Det meste, vel 80 %, ligger i nabosoknene Randesund og Oddernes. Derfor mener vi i Stedsnavntjenesten at det er av stor interesse å få innhentet opplysninger om hvor levende den nedarvete f-uttalen er i resten av fjordområdet. I de tradisjonelle fiskermiljøene i Randesund og på Flekkerøya i Oddernes har *Tofdalsfjorden* gjennom tidene vært et særdeles viktig og allment kjent navn. Gjennom de lokale historielagene i Tveit, Randesund og på Flekkerøya i Oddernes har vi bedt personer i lokalmiljøet om å oppgi skriftlig til oss (med fullt navn og adresse) hvilken uttale de selv bruker: *Tofdalsfjorden* eller *Topdalsfjorden*. I disse ytre bygdene ved

fjorden har man ikke i samme grad vært eksponert for skriftformer. Resultatet viser entydig at formen «Tofdalsfjorden» er den normale i alle disse gamle bosetningsområdene (se vedlagt dokument: «Uttalen av navnet Topdalsfjorden/Tofdalsfjorden»). Uttalen med f er i det vedlagte dokumentet skriftlig bevitnet av over 60 lokale informanter. Til og med i det mest urbane Kristiansand virker det som om f-uttalen er ganske mye brukt.

I dokumentet fra Klagenemnda er det referert til Inge Særheim, som mener at uttalen med p kunne være en gammel uttale, med beleggene for *Tovdal* i Åmli som argument. For Tofdalsfjorden i Kristiansand vil argumentet ha liten relevans, fordi de to navnene *Tovdal* og *Tofdalsfjorden* som nevnt ikke har noe direkte med hverandre å gjøre (et etymologisk samband med bakgrunn i et elvenavn er sannsynlig, men det må vi se bort fra her). Ønsker man å danne seg oppfatninger om hvordan uttalen av navnet *Tofdalsfjorden* har vært i tidligere tider, er det belegg for «Tofdalsfjorden» man i første rekke må søke etter, og ikke andre ting. I et lokalt dokument fra 1651 som beskriver grensen mellom Oddernes prestegård og Kongsgård, er skrivemåten *Thoffdals-Fiorden*. På et lokalt kart over Kongsgård-området fra 1781 står det *Toffdahls-Fiord og Elv* (se Vidar Haslums vedlagte artikkel). Disse lokale beleggene er ganske gode indikasjoner på at den nåværende uttalen /tåf`dal/ har vært brukt av befolkningen rundt Tofdalsfjorden i flere hundre år, altså at dagens nedarvete uttale også er en svært gammel, lokal uttale – trass i at skriftformene for det meste har vært med p.

Det er viktig at normeringen gjenspeiler nedarvet uttale i rimelig grad, dessuten at normeringen støtter opp om de faktiske navnerelasjonene – slik at ikke normeringen skygger for meningsinnholdet. *Tovdalselva* og *Tofdalsfjorden* er sekundærnavn til to forskjellige primærnavn. Referansene til de to primærnavnene *Tovdal* og *Tofdal* ligger 70 km fra hverandre, i hvert sitt fylke. Ved å skrive *Tovdalselva* og samtidig *Tofdalsfjorden* ivaretas de alminnelige krav til uttalenær normering; samtidig ivaretas hensynet til de historisk riktige navnerelasjonene. Slik stedsnavnloven foreskriver, må begge disse hensynene tillegges vekt.

Konklusjon

Som navn på vassdraget som helhet, som gjelder kommunene Åmli, Froland, Birkenes og Kristiansand, tilrår vi at den nåværende skrivemåten **Tovdalselva** opprettholdes. For navnene i Kristiansand kommune er vår tilrådning **Tofdalsfjorden**, **Tofdalsveien** og **Tofdalsstø**. Hvis primærnavnet *Topdal/Tofdal* skal inn på offentlige kart, tilrår vi på samme måten **Tofdal**.

For navnekonsulentene

Line Lysaker Heinesen
Sekretær/førstekonsulent